

СТУДИИ

ПЛОВДИВ ПРЕЗ АНТИЧНАТА И КЪСНОАНТИЧНАТА ЕПОХА*

Проф. Хр. М. Данов

Предварителни бележки

Настоящият очерк представя кратко изложение върху историческото развитие на един от най-важните антични градове в Тракия, какъвто без съмнение е бил Филипополис (дн. гр. Пловдив, Р България). Важността на древния Филипопол се обуславя и от обстоятелството, че той има забележително дълга история не само през класическата, през римската императорска епоха и през Късната античност, но и през праисторическата епоха.

Филипопол е вторият по големина и население град в България, а античният Одесос, днешната Варна, е третият по големина град в нашата родина и едновременно с това най-значителното пристанище на западния бряг на Черно море. Находките от такива важни антични градове, като например Хистрия (дн. Истрос, [Р Румъния] и Томи (дн. Констанца, [Р Румъния]) и в тяхната околност в румънска Добруджа, свидетелстват за едно толкова дълго продължително развитие както и за историческото развитие на току-що споменатите градове на българска територия. Във всеки случай ограниченото място, с което разполагаме тук, ни заставя да ограничим избора на онези градове, с които ще се занимаваме. И все пак не бива да се пренебрегва фактът, че строежът на градове на територията на древна Тракия, особено в нейната егейска и пропонтийска брегова ивица, започва още в Омирово време и че няколко селища с градски (полисен) облик се споменават изрично в Омировия епос. Достатъчно е да се споменат имената на такива селища като Исмар (респ. Маронея [дн. Егейска Гърция]), Енос (респ. Полтимбрия [дн. европейска част на Р Турция])

и Сестос [дн. европейска част на Турция] на чисто тракийска земя, както и евентуално Абидос на малоазийска земя [дн. в Р Турция], за да няма нужда от други примери.

Не е възможно обаче да се занимаваме в случая с историята на тези селища и то не толкова поради липса на място, колкото много повече по причина на това, че ранната история на тези селища е почти напълно неизследвана в археологическо отношение. Затова пък в хода на нашето изложение ще се наложи да прибавим ред бегли забележки по отношение на отделни селища в Тракия, които нямат градски облик и обикновено се причисляват към тъй наречените емпории. При това се имат предвид не емпориите, чието възникване съпровождало гръцката колонизация по бреговете на Тракия, а онези селища от полуполисен тип, които възникнали почти навред във вътрешността на Тракия, и които са особено характерни за края на II и началото на III в. сл. Хр. Освен това ще бъде необходимо да отбележим още в началото, че селищата с градски облик в тракийските земи, особено в районите южно от Дунава, са от различен вид и произхождат от различни времена.

От селищата с градски облик трябва да се имат предвид преди всичко градовете, които възникнали по бреговете на Тракия от устието на р. Дунав до Солунския залив по време на Великата гръцка колонизация (VIII – VI в. пр. Хр.). Въпреки че гръцките колонии по бреговете на Тракия са най-ранните селища с облик на градове, в случая ще се спрем специално на Филипопол, тъй като той е от различен полисен тип от гръцките колонии по бреговете на Тракия. Исторически и типологично Филипопол спада към градовете или по-точно към колониите, които са резултат от завоевателните походи на цар Филип II Македонски (359–336 г. пр. Хр.) в Тракия. През римско време Филипопол, подобно на градовете Августа Траяна [дн. гр. Стара Загора, Р България], Сердика [дн. гр. София, Р България], Паугалия [дн. гр. Кюстендил, Р България], Никополис ад Иструм [при дн. с. Никюп, Великотърновско – Р България] и др. се развива като полис от малоазийски тип. Особено добре може да се възстанови римското и късноримското минало на Филипопол благодарение на археологическите находки през последните три-четири десетилетия. Освен това някои археологически находки от предримско време ни дават

възможност да се запознаем, макар и бегло, с по-ранната – всъщност тракийска история на селището.

1. Местоположение и начален период

Филипопол е бил най-важният античен град във вътрешността на Тракия.

Той възникнал през 341 г. пр. Хр. на десния бряг на р. Хебър (дн. р. Марица) и бил наречен на името на цар Филип II Македонски. Значението на града се състои в неговото местоположение. По отношение на съобщенията градът е разположен на това място, където се кръстосват, от една страна, пътят север-юг от Ескус (дн. с. Гиген, Плевенско) на Дунава към Егейско море и прастарата комуникационна артерия, т. е. диагоналният път, който водел от Босфора през Ускудама (по-късно Адрианопол, днес Одрин, Р Турция), Филипопол, Сердика, Найсус (дн. гр. Ниш, Р Сърбия) на Запад. Освен това Филипопол бил в началото и пресечната точка на цял ред пътища, които имали вътрешнотракийско значение. Една такава важна съобщителна артерия бил например пътят, водещ от Филипопол за Берое (по-късно Августа Траяна, дн. гр. Стара Загора). От последния град едно разклонение по този път водело в източна посока до Черно море. Второ разклонение водело от Августа Траяна в южна посока до сливането на р. Хеброс [дн. р. Марица] с реките Тонзос и Артекос (дн. р. Тунджа и р. Арда), където се намира днешният Едрине (гр. Одрин, античният Хадрианопол).

Към съобщителните средства, които давали на търговията и на културните връзки на Филипопол значителен тласък, следва да се отбележи също и реката Хеброс (р. Марица), която през есента сигурно била плавателна като се започне именно от Филипопол нататък. Но и само от гледна точка на ландшафта античният, както и съвременният модерен град, бил с необикновено красиво местоположение. Посред северната Тракийска низина на десния бряг на Хеброс се издигали седем грамадни сиенитни скали, напомнящи хълмове от които през последните десетилетия вследствие на усиленото строителство т. нар. хълм Марково тепе бе напълно изравнен. Повечето от хълмовете запазват и до днес турските си имена. От седемте хълма

Джамбаз тепе, Таксим тепе и Небет тепе, които са разположени най-близо до реката, образували акропола на античния град, образуващи и елинистическото укрепление. На Небет тепе се намирало освен това древното тракийско укрепено селище, тъй като там са открити най-много останки от селище от късната бронзова епоха. Подобни селища са открити и на други хълмове, които се намират във от крепостните стени на Филипопол. На трите споменати най-напред хълмове, особено на Небет тепе, е съществувало през цялата ранно-желязна епоха едно значително селище. Между парчетата от глина, които са намерени там и сега се съхраняват в Пловдивския археологически музей, се намират и такива, които спадат към тъмносивата тракийска керамика от VI и V в. пр. Хр. Тази керамика се намира заедно с червенофигурна гръцка [керамика]. В едно друго антично селище, което се намира приблизително на 20 км южно от Пловдив, при дн. Асеновград в полите на Родопите, са открити фрагменти от същата вносна гръцка керамика. Тези факти, както и епохалните находки от големия тракийски некропол при с. Дуванлии [Пловдивско], който може да се свърже с Филипопол от предмакедонско време, показва, че Филип II Македонски е заварил на Небет тепе едно значително тракийско селище. Трите споменати вече по-горе хълма (Джамбаз, Таксим и Небет тепе) образували Тримонциума (Трихълмието) на римляните. На тези три хълма се намирали елинистическите, римските, както и късноантичните, късновизантийските укрепления и постройки. Между другото [тук е разкрит] и взидан в скалите [античен] театър от II в. сл. Хр.

Между Сахат тепе (дн. Данов хълм) и споменатите преди това три хълма на акропола минава главната улица на съвременния град. Центърът на античния град, както и на съвременния Пловдив е площадът "Джумая". При построяката на модерни сгради, още преди Втората световна война тук са били разкрити значителни останки от антична постройка, състояща се от един голям комплекс от възходящи стъпала (на стълба). Още на времето си (1938 г.) аз предположих¹, че в случая се касае за част от античния стадион на Филипопол. Наскоро след това тези импозантни строежи, които още Анна Комнина² е видяла и описала, са били надстроени, за да бъдат разкрити отново преди няколко години. При повторното по-дълбоко раз-

копаване на този голям строителен комплекс бяха разкрити и други, свързани с него постройки и строителни съоръжения. Част от стадиона се е покривала със значителен откъс от главната улица на днешния Пловдив. От двете страни на тази улица и специално до точката, където се намира хотел “Тримонциум” [дн. “Дедеман Принцес Тримонциум”], се натъкваме при всеки нов строеж на значителни останки от значителни постройки от римската императорска епоха, чието предназначение не всякога може да се определи със сигурност.

При разширяването и оформянето на големия представителен площад, който е обкръжен от зданието на “Партийния дом” [дн. административна сграда на община Пловдив], хотел “Тримонциум” и от разширителната постройка, която спада към сградата на Централната поща, през последните години строителите се натъкнаха на значителни останки от градска част, която представлява съществено разширяване не само на първоначалното ядро на града, но и на крепостната стена в южна посока³. Че местоположението, както и близката пък и по-далечната околност на Филипопол, са правили силно впечатление и на античните посетители на града се вижда от описание на Филипопол, което е дал Лукиан от Самосата в своя диалог “Драпетан Фугитиви” [δραπέτης – беглец, избягал роб; fugitivus – беглец, избягал роб], т.е. “Робите бегълци”, 25:

“Хермес: “И тъй, да побързаме и тръгнем на път, за да можем поне на някои от тях да светим маслото. Но по кой път трябва да тръгнем, мила философийо? То най-добре трябва да знаеш къде да ги сварим. Все пак сигурно в Гърция, нали?”

Философията: “В никакъв случай! Или все пак още някой от истинския вид. Тези, за които се говори (говорим), не могат да си помогнат с бедността в Атика; тях трябва да търсим там, където има богати златни и сребърни рудници.”

Хермес: “Тогавя ще трябва да отидем направо в Тракия.”

Херакъл: “Добре го каза, Хермесе, и аз ще ви покажа пътя. Та аз съм бил често в Тракия и затова мога там лесно да се оправя. Ние трябва да тръгнем по този път.”

Хермес: “Не виждате ли там двете планини, най-големите и най-красивите от всички, които са разположени пред нас. По-голямата е Хемус, а другата – срещу нея, Родопа. Виждате ли прекрасния плодо-

роден пейзаж, който се простира покрай двете планини? И трите чудно красиви хълмове там, които се извисяват крокко (спокойно), подобно на замъци (акрополи) над града, който е разположен върху тях? Също и самият град вече се вижда.”

Хермес: “И в името на Зевс! Това е един от най-големите и най-красиви градове в цялата страна! Той блести даже отдалеч в очи! А коя е голямата река, която тече до самите стени (на града).”

Херакъл: “Това е Хеброс, а самият град обаче е дело на прославения Филип.” [Сравни превода на пасажа, направен от В. Бешевлиев в: Г. Кацаров и Д. Дечев (съст.). Извори за старата история и география на Тракия и Македония. Второ разширено издание. София, БАН, 1949, с. 298–299: 6. Философия и Хермес в Тракия (Fug. 22–26).]

2. Политическа история

[а. Предримска епоха]

Сега да се върнем вече към политическата история на Филип-попол. Не може да се каже нищо точно относно това как градът се е развивал във времето на Филип II, защото изворите не ни известяват нищо по този въпрос. Ако се съди по предримските остатъци на града, изглежда че той тогава не е отбелязвал особено голям подем в културно отношение. Изглежда че ролята, която македонският владетел бил отредил на Филип-попол, била наистина тази, градът да бъде една от най-важните крепости на македонската власт в Тракия и един от най-важните изходни пунктове за разширяването на тази власт. Както изглежда обаче, не само широките народни маси, но и мнозина представители на тракийската племенна аристокрация показвали толкова ожесточена съпротива, щото Филип при потискането на тази съпротива бил изправен пред една тежка задача, която не му оставяла време и с културното издигане на основания от него град. Към всичко това се прибавяло и важното обстоятелство, че веднага след последния си поход в Тракия Филип трябвало да се посвети изцяло на уреждането на работите в Гърция. Наскоро след това [336 г. пр.Хр.] той станал жертва на едно съзаклятие. След ранната смърт на Филип в Македония последвало едно съвсем друго развитие под предводителството на Александър [336–323 г. пр.Хр.].

Нещата в Македония взели съвсем друг ход под предводителството на Александър. Той смятал за необходимо преди да потегли на Изток да спласи траките на север от Балкана, за да осигури по този начин своя тил. В случая става дума главно за трибалите, но също и за други тракийски племена, с които младият цар искал да си уреди сметките. Той започнал своя поход през пролетта на 335 г. пр.Хр. Изглежда при това, че Александър потеглил от Амфиполис. У. Вилкен⁴ е на мнение, че Александър се е движел от р. Струма по протежение на брега [на Егейско море] до реката Нестос (дн. Места), а след това потеглил срещу течението ѝ, минавайки Филипопол, се насочил към Средна Стара планина, където заварил Шипченския проход зает от траките. Но във всеки случай пътят на Алесандър е спорен.

В изворите за Филипопол става дума едва във времето на Филип V [Македонски (221–179 г. пр.Хр.)]. След като плановите му по отношение на Южна Тракия били осуетени, той разширил своята власт на север. През 183 г. пр. Хр. той предприел голям поход във вътрешността на Тракия. Филипопол, който по всяка вероятност дълго време преди това бил в ръцете на живеещите наоколо тракийски племена, бил превзет. Градът обаче останал само временно в ръцете на Филип V, тъй като траките успели скоро да го превземат отново⁵.

На път от Месамбрия и Аполония край Филипопол минали също и бастарните, които, по силата на своя договор с Филип V, трябвало да “обезвредят” неприятелите на Македония откъм север.

Подир това, през късноелинистическата епоха следват дълги години на мълчание за историята на Филипопол. През това време градът бил в ръцете на обитаващите наоколо траки.

б. Римската епоха

За Филипопол се споменава отново едва по време на решителната битка на Рим срещу Митридат VI Евпатор Понтийски [121–63 г. пр.Хр.]. През 72 г. пр.Хр. М. Теренций Варон Лукул предприел поход срещу бесите в долината на р. Хеброс. След голяма битка той превзел Филипопол⁶. Градът се споменава отново по време на голямото въстание на траките⁷, което било насочено срещу Требелен Руф и Реметалк. Като главен повод за това послужили непознатото дото-

гава римско правораздаване и особено въведените набори на новобранци. Въстанието избухнало през 21 г. сл.Хр., при което бесите, на които оказвали помощ диите (махайрофори), играели твърде активна роля, а освен това и някои малки племена, клонове от одрисите и койлалетите. Главните сили на въстаниците обсадили Филипопол, който бил резиденцията на Требелен Руф. Убежище във Филипопол потърсил и римският васал Реметалк. Командващият мизийската армия П. Велей побързал да се притече на помощ на обсадения град с един легион. Тъй като траките нямали единно командване при приближаването на римските войски, Требелен успял да смаже въстанието.

На провинция Тракия, в която през управлението на император Калигула [37–41 г. сл. Хр.] била превърната земята на траките южно от Хемус, били отредени мирни дни през първите почти две столетия сл. Хр. С това се обяснява и фактът, че от този период, освен приведенният по-горе пасаж от “Робите бегълци” на Лукиан, не се узнава почти нищо от историята на Филипопол.

За него узнаваме нещо отново едва през втората половина на II в. сл. Хр. Именно от времето на император Марк Аврелий [161–180 г.] един двуезичен надпис⁸, в който се съобщава за подновяване на крепостната стена на града. В една по-широка историческа връзка този надпис е тълкуван за пръв път от Богдан Филев⁹. Изхождайки от формални и исторически съображения той датира [преустройството] в 167–168 г. сл.Хр., т.е. в началото на войните срещу маркоманите¹⁰.

За пръв път към средата на III в., т.е. към 250 г., се узнава отново нещо, заслужаващо особено внимание, от политическата и военна история на Филипопол. Именно в началото на посочената година готите, предвождани от своя цар Книва и в съюз с карпите, нахлули в Мизия¹¹. При Нове (дн. гр. Свищов) на десния бряг от долното течение на р. Дунав варварските нападатели се разделили на две пълчища. Едната група започнала да обсажда Нове, а другата потеглила през Хемус към Филипопол, който бил управляван [по това време] от римския наместник Л. Приск. Тъй като Требониан Гал, римският наместник на Долна Мизия, пристигнал бързо на помощ, за да освободи обсадените, първото пълчище на готите, което било

ангажирано с обсадата на Нове, било принудено да се оттегли. То се отправило на юг срещу разположения по горното течение на р. Атрус [дн. р. Янтра] Никополис ад Иструм и го обсадило. Император Деций [249–251 г.], който потеглил с главните си сили срещу готите, които обсаждали Никополис ад Иструм, им нанесъл решително поражение. Разбитото пълчище на готите, което в битката при Никополис ад Иструм било загубило според изворите¹² 30 000 души, сега пресякло Хемус, за да се присъедини към другото готско пълчище, което междуременно се опитвало да превземе Филипопол с пристъп.

От съобщението на Дексип¹³ се вижда ясно, че при своя неудържим устрем защитниците желали да предприемат обсада, тъй щото императорът Деций сметнал за необходимо да ги предпази със специално послание от подобни рискови действия. След като обаче Деций бил нападнат съвсем неочаквано като от мълния (*in modum fulminis*) от Книва при Берия (ант. Августа Траяна, дн. Стара Загора) и претърпял съкрушително поражение, при което едва се спасил, се оттеглил в Ескус (дн. с. Гиген, Плевенско)¹⁴ на р. Дунав. В същото време и положението на Филипопол станало безнадеждно. Командващият на отбраняващия се храбро град – Л. Приск, сметнал за по-благоразумно да се склони на преговори с готите. Въз основа на споразумението, което било постигнато между него и готите, градът трябвало да се предаде. Затова пък Приск трябвало да бъде признат за император¹⁵. Че от това споразумение извлекли полза само готите, а Приск трябвало да им служи само като жалко оръжие против законния император, се вижда от събитията, които настъпили след капитулацията на града. Сега готите могли да нахлуят безпрепятствено във Филипопол, при което те вилнели страшно в цветущия дотогава град и избили много хора или пък ги заробили¹⁶. Амиан Марцелин съобщава броя на убитите във Филипопол (възлизаш на) 100 000 (души), което, както той самият предполага, е сигурно преувеличено. Не бива обаче да се пренебрегва обстоятелството, че по време на обсадата в града се били струпали хиляди хора от селското население, тъй щото чрез тяхното присъствие след капитулацията на града броят на жертвите се увеличил значително.

Докато Деций събирал в Ескус своята разбита войска, за да я направи отново боеспособна, готите могли да ограбят Филипопол.

За да избегнат втора среща със силната императорска армия и да сложат грамадната си плячка на сигурно място, готите, след като ограбили Филипопол, поели обратния път, който водел отвъд Дунава. При Абритус (дн. гр. Разград) готите били нападнати от Деций, който се бил съюзил с войските на Требониян Гал и повел своите войски, потегляйки от Ескус по течението на р. Дунав, за да пресече пътя за оттегляне на варварите.

Отначало римляните се сражавали успешно, въпреки че веднага след започване на сражението младият император Ференций Ертуск бил поразен от стрела и загинал като храбро сражаващ се воин. При по-нататъшното напредване на римляните срещу готски отряд, разположен зад едно блато обаче, император Деций затънал в калния терен и заедно с голяма част от своите войници паднал убит от неприятелски стрели. Требониян Гал, който бил заел позиция в резерва, не могъл, или пък не желал, да предприеме нещо за спасението на императора. Поражението на римската войска при Абритус произвело трайно въздействие върху духовете на хората от всички кръгове, което е отразено достатъчно ясно в писмените предания¹⁷.

С още по-тежки последици се оказало обаче поражението на римляните при Абритус. Тук била разрушена отбранителната система на Римската империя по долното течение на Дунав. Готите, които след победата над Деций, имали възможност да се оттеглят безпрепятствено, а едновременно с това им били предоставени и ежегодни парични плащания, могли сега в продължение на години да извършват своите нахлувания заедно с други племена от Карпатската област. В нападенията си те достигнали чак до Мала Азия и Гърция.

След това за Филипопол се узнава нещо отново едва в началото на IV в. След поражението, което Лициний претърпял при Цибале (дн. Винковци) в днешна Словения от Константин [307–337 г.] през октомври 314 г. той побегнал в Тракия, за да набира нови войски. Преди второто сражение, което станало по протежение на пътя между Филипопол и Хадрианопол (при Кампус Мардиензис)¹⁸, между двамата съперници били водени привидно преговори за мир във Филипопол¹⁹.

През 343/344 г. в Сердика се състоял прочутият Сердикийски събор, който бил един много важен етап в борбата срещу арианст-

вото, и в който взели участие 170 епископи от двете части на империята²⁰. Противниците на Атанасий, припл. 80 епископи на брой от Изток, се събрали във Филипопол на един по-малък контрасъбор. Изместването на религиозната борба за известно време в Тракия и Дакия повлияло върху вътрешното положение в тези провинции. Нелучайно по това време в Хадрианопол [дн. гр. Одрин, Р Турция] и Томи [дн. гр. Констанца, Р Румъния] кипели ожесточени религиозни борби.

След смъртта на император Констанций II [337–361 г.] (на 1. XII. 361 г.), Юлиан, който тогава се намирал в Найсус (дн. гр. Ниш, Р Сърбия), невъзпрепятстван от никого, успял да нахлуе в Тракия и да побърза за Константинопол, минавайки през Филипопол и Перинт. В Константинопол той пристигнал на десетия ден²¹.

След смъртта на император Юлиан (363 г.) Тракия била връхлетяна от готите и други племена и въпреки усиленото строителство на укрепления, била зле ограбена. При първите готски нашествия, по време на император Валент [364–378 г.], Филипопол не бил пряко засегнат и затова градът не се споменава в Амиан Марцелин²².

Във вътрешните междуособици обаче, които избухнали поради появяването на Прокопий [365–366 г.], градът пострадал силно. Прокопий спечелил най-напред Тракия и Витиния и могъл да си подготви значителна войска²³. Той успял да спечели отначало на своя страна изпратените срещу него войски²⁴. Ако се съди по известието на Амиан Марцелин, изглежда че Прокопий успял да спечели на своя страна и няколко офицери от тракийски произход²⁵. Наскоро след това обаче Прокопий бил разбит от верните на императора войски и по заповед на законния владетел бил премахнат.

Непосредствено след екзекуцията на Прокопий се появил един друг претендент за престола на име Марцел²⁶.

На новото съзаклатие сложил край Флавий Еквиций²⁷, тогавашният *untris/q/ue militiae per /I/llyricum*, който по произход бил панонец. Преди всичко при енергичната си намеса, Еквиций попречил за разширяването на въстанието²⁸. След това той потеглил начело на своята войска през прохода Суки в Тракия и се опитал да превземе Филипопол, който по това време бил в ръцете на въстанически гарнизони²⁹. Градът бил обсаден и капитулирал след продължителната съпротива и след като на неговите защитници била показана главата

на екзекутирания Прокопий. Привържениците на Прокопий и Марцел били строго наказани. Особено сурово обаче било наказанието на защитниците на Филипопол³⁰.

За Филипопол се узнава отново едва [през] V век, когато тракийският диоцез бил нападат и ограбен през 441 г. от хуните. Мизийският лимес не бил в състояние да удържи напора на нападателите. Варварската лавина заляла цялата южна половина на тракийските земи. Градовете Сирмиум [дн. Сремска Митровица, Р Сърбия], Рациария [дн. гр. Арчар, Р България], Найсус, Филипопол, Аркадиопол (дн. гр. Люлебургас в турска Тракия), както и Касте-Атюрас (дн. гр. Буюк-Чекмедже, Р Турция), който се намирал близо до Константинопол, станали плячка на хуните³¹.

Бурните събития от 471 г. в Константинопол имали неизбежно своето ехо и в Тракия. Към края на 470 г. борбата на двете бушуващи партии в столицата на империята станала особено ожесточена. Император Леон [457–474 г.], който дължал своя трон на влиятелния германец Аспар³², се стремил да създаде противовес на мощната партия на германците като привлече на своя страна войнствените исаврийци. Исаврийската партия била представена от енергичния воин Зенон, който след като се оженил за Ариадна, дъщерята на Леон, бил повишен в чин *magister militum*, нахлул най-напред в Тракия, а след това на Изток.

След поражението на имп. Базилискос [01. 475–08. 476 г.] в Африка по време на военните действия срещу вандалите, императорът се видял принуден да изпълни желанието на Аспар и да назначи втория си син Патриций за цезар. Когато обаче Аспар предприел едно несполучливо нападение срещу своя съперник Зенон, за да принуди исаврийските му войски да отпаднат от него, той бил подмамен от императора в двореца и там бил убит.

Убийството на Аспар довело до нови смутове в столицата. Намиращите се там готи, предвождани от Острис, копиеносеца на Аспар, желаели да отмъстят за неговата смърт. Те се опитали да нахълтат в двореца, но били отблъснати от телохранителите. Острис трябвало да бяга и се съюзил с Теодорих Страбон³³. Атаката на двамата срещу Константинопол била отблъсната от исаврийската войска с помощта на Базилискос³⁴. Войната обаче не престанала с

това, а напротив, продължила. Теодорих Страбон завладял Аркадиополис и опустошил околностите на Филипи³⁵.

В непосредствена връзка с току-що описаните събития стои и следващият метричен надпис, който се появи на бял свят в Пловдив няколко години преди Втората световна война: *Hic est duem cernis eguitum peditumgue magister Consul patricius imperiigue parens Ipse triumphator (r)ediit nunc victor ab orbi Gloria Romanus, tu Basilisce, tuis*³⁶.

След това не се узнава нищо за Филипопол и то в продължение на десетилетия. Едва в 551 г., той се споменава отново и то във връзка с военните действия, ръководени от Нарзес, пълководеца на Юстиниан [527–565 г.]. По време на своя поход в Италия, който Нарзес предприел в 551 г., той трябвало да води боеве с много хунски отряди, които преграждали неговия път³⁷.

Изглежда че приблизително по същото време Филипопол е бил укрепван отново, тъй като градът се намирал в списъка на онези градове, които през периода (след) 540 г. са били новоосновани или пък поправяни³⁸.

Едва през 586 г. се узнава отново нещо за многострадалния град. Тогава аварите, които още през последните години от управлението на Юстиниан се били населили отвъд Дунава и се оказали като много опасни съседи на империята, прекосили отново р. Дунав и превзели Бонония (дн. гр. Видин), Рациария и Дуросторум [дн. гр. Силистра, Р България]. След това аварите потеглили през балканските проходи за Тракия и я опустошили. В 587 г. многолюдни аварски пълчища нападнали градовете Берое [Августа Траяна, дн. Стара Загора, Р България], Диоклецианопол [дн. гр. Хисаря, Р България], Филипопол и Хадрианопол. Нападателите обаче били отблъснати благодарение на доброто състояние на крепостните им стени и на храбростта на населението им³⁹.

3. Устройство и управление

За устройството на града от предримско време не се знае почти нищо. По всяка вероятност обаче, още тогава били налице градските фили, които намираме в римско време. Сведения за това се съдържат

в надписите: [Κενδρείσεις], чието име е от тракийски произход. Във Филипопол съществувал култ на Аполон Кендрисос. На негово име били наречени и провежданите във Филипопол великолепни състезания, наречени Кендресея [Κενδρείσεια]. На два, намерени през Втората световна война, надписа⁴⁰ тези състезания се характеризират като ейселастикой агонес (състезателни игри, съпроводени с триумфално шествие). Пак от надписи узнаваме името на втората градска фила. Тя се именувала [Ἄρτεμισιός]⁴¹. По епиграфски път е засвидетелствувано и наличието на филата [Εὐμόλπιος]⁴². Един граничен камък на филата [Ἡρακλείς]⁴³ потвърждава нейното съществуване във Филипопол. Освен това се потвърждава съществуването на една пета фила [Ἀσκληπιός]⁴⁴. По надписи се споменават и имената на мъже, които работили като филарси [φιλάρχω]⁴⁵.

Като град Филипопол бил уреден от римляните по образеца на гръцките градове в Мала Азия. Официален език във Филипопол бил гръцкият. Само няколко обществени документи, надгробни камъни на ветерани и няколко късноантични надписи са на латински или са двузични.

Върху надписи от III в. се срещат [βουλή]⁴⁶ и [δημος Φιλιποπολειτῶν]. Като председател в събранията в съвета и народните събрания действали тъй наречените [πολιτάρχαι]⁴⁷. Също така по епиграфски път се потвърждава наличието на един [ἀστυνόμος μητροπόλεως]⁴⁸. Градският [τομεῖον]⁴⁹, както и наличието на един [τομῖος]⁵⁰, се установяват също така чрез надписи.

Филипопол бил седалището на провинциалното събрание в провинция Тракия, на т.нар. [буле [βουλή], което се споменава върху монети от времето на император Каракала⁵¹[198–217 г.]. Във връзка с този койнон стояли вероятно и тъй наречените [θρακάρχα]⁵².

Филипопол станал [μητρόπολις] на провинция Тракия по времето на император Септимий Север (193–211 г.) и това съвсем не било случайно. Както е известно Тракия и Мизия се смятали за най-лоялните провинции на Север. Освен това Публий Септимий Гета [209–212 г.], братът на императора [Каракала (198–217 г.)], като наместник на Долна Мизия осигурил не само привърженици в тракийските провинции на своя брат, но могъл и да вникне по-отблизо в проблемите им. Тракия и Долна Мизия играли твърде важна роля по

време на решителната битка между Септимий Север и Песцений Нигер [193–194 г.] вследствие на географската си близост до Византиум. Тъй I Италийски легион, чийто гарнизон бил градът *Novae* на долното течение на р. Дунав, бил изпратен срещу Песцений Нигер и участвал в обсадата на Византиум⁵³. По-късно П. Септимий Гета – разбира се, по желание на брат си, останал начело на Дакия. Той именно трябвало да осигурява целия балкански простор в тила на своя брат-император, докато траяла разправата му с Клодий Албин [193–197 г.]. Септимий Север познавал също така тракийските провинции от наблюдения на самото място. Особено добре запознат бил той обаче с Тракия и специално с Филипопол. На територията на тази провинция и особено в нейния югоизточен край той започнал своите военни действия срещу Песцений Нигер. Тук е невъзможно да разглеждаме въпроса за броя и времето на неговите посещения в Тракия, както и да се впускаме в разглеждането на въпроса за местата, на които той пребивавал в тази провинция⁵³. Няма съмнение, че по време на своето завръщане от Мала Азия Север минал през Тракия и се спрял във Филипопол. Във връзка с това изглежда, че Филипопол, най-големият град във вътрешността на Тракия, бил повишен в метрополис (столица) на провинцията. Престоят на Септимий Север във Филипопол е засвидетелстван чрез монети⁵⁴. Изглежда че при завръщането си в Мала Азия в 202 г. той посетил за трети път Филипопол⁵⁵ и оттам през старопланинските проходи потеглил към Мизия и Панония.

Септимий Север, а също тъй и Юлия Домна [съпруга на Септимий Север]⁵⁶, както и техните синове, положили много грижи за тракийските провинции, особено за Тракия и Долна Мизия. Това се вижда ясно не само от надписите от Филипопол и неговата територия, но например и от надписите от Никополис ад Иструм и от други градове. Особено оживена била организацията на Тракия през управлението на Септимий Север. От многобройните емпории, които били основани тогава по инициатива на Север в провинциите южно от р. Дунав, е достатъчно да споменем тук основаването на емпориона Пизос на територията на Августа Траяна⁵⁷ от 202 г. В същата година е и третото посещение на Септимий Север в Тракия.

През управлението на император Елагабал [218–222 г.] Филипопол получил неокорията⁵⁸. Територията на Филипопол изглежда тогава била много разширена. За това може да се съди от големия надпис⁵⁹ от 227 г., намерен на Есквилинския хълм, който съдържа списъка на 17 села [ἑξήκοντα, κῶμοι] от територията на Филипопол. Имената на тези села като изключим само едно (Palma ?) са тракийски.

Големият брой на селата на Филипопол онаглеждава ясно и режима, на който била подчинена земята на територията на града през двадесетте години на III в. Голяма част от земята била в ръцете на безброй много дребни и средни селяни. Едрото земевладение, което сигурно съществувало, не е играло, както изглежда, решаваща роля във владението на земята, в собственическите отношения и в земеделието на територията на Филипопол. Липсата досега на каквито и да било писмени сведения от тази част на Тракия е действително *argumentum ex silentio*.

4. Паметници

Тъй като ние споменахме най-същественото от устройството на Филипопол⁶⁰, нека да преминем към най-важните строежи в този град. Към най-значителните постройки спадат без съмнение неговите крепостни съоръжения⁶¹. Следва да се отбележи обаче, че нашите сведения за античните постройки във Филипопол, с изключение на градските стени и на няколко по-малки здания, не са особено сигурни. Към зданията, които трябва да се споменат тук спадат [Стадион]-ът, който е засвидетелстван чрез надписи⁶². Така по времето на Втората световна война се появили на бял свят два мраморни блока, единият от които вероятно е бил част от фасадата на здание от I в. За храмовете на отделните божества се узнава малко и то чрез монетите. От тях може да се съди със сигурност за съществуването на храм на Артемида⁶³ и Аполон⁶⁴.

И за паметниците на изкуството би могло да се каже нещо. Преди всичко не би трябвало да се забравя, че античният некропол при дн. с. Дуванлии (Пловдивско), един от най-богатите предримски некрополи в България, се намира само на приблизително 18 км североизточно от гр. Пловдив. При самия гр. Пловдив са открити тракий-

ски погребения с богат инвентар, от които гробницата от кв. Филипово (северния квартал на гр. Пловдив)⁶⁵ от края на IV и началото на III в. заслужава специално да се изтъкне. През 50-те години на века бе открит и некрополът на Филипопол⁶⁶. Заслужава да се спомене шлемът-маска от Пловдив. Той бе намерен в един гроб от средата на I в. и е изработен от бронз, сребро и желязо. За разлика от другите шлемове-маски за лице от Тракия, пловдивският шлем показва верни портретни черти. Той представлява особено бляскав образец⁶⁷.

Забележителен е най-сетне един Дионисов релеф от Филипопол от III в. сл.Хр., в чиито долен пояс са изобразени малки сатири, изстискващи гроздове по време на гроздобер в бъчонка⁶⁸.

Известна представа за статуарното изкуство във Филипопол ни дават най-сетне и монетните изображения⁶⁹.

Снабдяването на града с вода ставало посредством иззидан водопровод, в който била каптирана водата на силните извори от северните склонове на Родопите⁷⁰. Единият ръкав на водопровода започва при дн. село Куклен, по-точно в местността Кайнаци, минава през селата Брестник и Беласица и стига до село Коматево, което днес е почти предградие на гр. Пловдив. Вторият ръкав започва при пещерата Марата, недалеч от с. Марково, и се съединява близо до с. Коматево с първия ръкав. Тъй нареченият *sarut aquae* на двата ръкава тук лежи на 360 м височина, докато неговият край в Пловдив е висок 165 м. На четири места е било необходимо водопроводът да се прокара над земята⁷¹.

В града досега са открити две бани: едната е от императорската епоха⁷², а другата – от Късната античност⁷³.

Върху уличната мрежа на Филипопол стана възможно през последните няколко десетилетия да се хвърли нова светлина благодарение на усилената строителна дейност в южната част на съвременния Пловдив.

5. Население

Изглежда че населението на Филипопол било още от самото начало многобройно и пъстро. Първият силен прираст на това население настъпил към края на II и първата половина на III в. За това може да се съди между другото и по многобройните и простран-

ствено разширени некрополи на града⁷⁴, всичките, които са от времето на принципата и от Късната античност.

Що се отнася пък до етническия състав на населението, то би трябвало да се приеме, че още отначало това население е било многобройно и пълно. Известно е, че Македония не е разполагала с излишък от население и затова при своите колонизаторски мероприятия е била принудена да привлича различни етнически елементи от населението на Гърция, Тракия и Илирия. Още през епохата на късния елинизъм би трябвало да се предположи за населението на Филипопол присъствието на един многоброен тракийски слой, тъй като, както вече споменахме по-горе, Филипопол се намирал към средата на III в. пр.Хр. в ръцете на тракийските князе, които охотно желали да минават за одриси. През късно елинистическо и особено през римско време броят на траките във Филипопол значително нараснал, което, както ще видим, е отразено и в религиозния живот.

Освен траките, част от които, особено онези, които живеели в града в продължение на няколко поколения, били елинизирани (или пък се представяли за “елини”), във Филипопол живеели още гърци, македонци, а от римско време насетне – също и римляни. Към края на II в. най-после нараснал и броят на жителите от малоазийски произход. По този начин и през римско време чак до Късната античност говорещият гръцки език елемент от населението на Филипопол, бил, що се касае до неговата численост, най-силно представен. В етническо отношение обаче участието на местното тракийско население изглежда, че през всички периоди на Античността, било твърде значително⁷⁵. Последното важи естествено в много по-висока степен за етническия състав на населението на територията [χώρα] на Филипопол⁷⁶.

6. Сдружения и дружествен живот

За дружествения живот във Филипопол и неговата околност в предримско време засега не се узнава почти нищо от писмените извори. Из познатите останки от предримската укрепителна система на трихълмието на града представят едно красноречиво, макар и косвено доказателство за това, че Филипопол е разполагал с опитни

строители. Би трябвало да се допусне, а дори и приеме, че тези строители, както и в други елинистически градове са били организирани в съответните професионални сдружения. Заедно с каменоделци, строителни работници, майстори-строители и архитекти във Филипопол трябва да е имало скулптори, ковачи, майстори-оръжейници, гравьори, воденичари, хлебопекари, тъкачи, както и други текстилни работници като тепавичари, бродировачи и бояджии.

Във Филипопол е имало, разбира се, лекари и акушерки, учители и поети, които тук естествено изглежда, че са били само с местно значение. За съжаление няма преки доказателства за това. Има налице обаче цял ред косвени доказателства, чиято убедителност едва ли би трябвало да се подценява. Затова пък от римската императорска епоха разполагаме с ред преки доказателства, за съществуването на занаятчийски и култови сдружения. Разбира се, че в развитието на занаятите и на промишлеността във Филипопол и в тяхната организация участвали и занаятчийци, и промишленици от тракийски произход.

И така да започнем с надписа на сдружението [τέχνη] на кожарите [βυρσεῖς], посветен на император Каракала⁷⁷, издигнат по заповед на консулара Квинт Агрий Коний (212 г.). От един лошо запазен надпис от Филипопол⁷⁸, който според мен е от първата половина на III в., се узнава за съществуването на едно сдружение на шивачи [τέχνη συρολοῖδων] във Филипопол. При това крайно рядката дума [συρολοῖοί] заслужава едно, макар и кратко, обяснение. Според Liddel-Scott** тази дума се среща единствено в този надпис от Филипопол. Първата съставка на този terminus technicus е [σύρα] или [συρία]. Според Liddel-Scott думата (συρία) се среща в папируси от III в. [P. Lips. 57, 29], обяснена от Полукс (Poll. VII, 61) с ἀυτόκοπος ἰμάτιον]. Става дума следователно за особен вид облекло, чиято материя била [αὐτόκοπος] т.е. рунтава. У Liddel-Scott се намира освен това още забележката: “so [συρία – Хр. Д.] called because made by Cappadocian Syrians.”. Във връзка с това според мен би могло да се помисли за възможността дали основатели на сдружението на [τέχνη συρολοῖδων] във Филипопол не произхождат от Кападокия, респ. от Сирия.

Както вече отбелязахме, етническият състав на населението на Филипопол е пъстър. При това обаче местният тракийски еле-

мент играе значителна роля. Занаятчи и търговци на дребно от тракийски произход са засвидетелствани многократно за целия населен с траки обширен район. Един, бих казал примерен документ за това представлява несъмнено надписът на едно посвещение на Аполон [Κενδρισεύς], главното божество на Филипопол от страна на [τέχνη καλήλων] – сдружението на търговците на дребно от 235–238 г.⁷⁹ Единият от двамата [δεκανεύοντες], т.е. председателят на сдружението бил трак.

Друг гръцки надпис от Филипопол⁸⁰, който е обаче толкова силно счупен, че от името на посветителя или на посветителите не е запазено нищо, съобщава професията му като [...ωπολόλης], т.е. търговец на дребно, вехтошар.

Обучени занаятчи е имало през императорската епоха и в малките селища, които принадлежали към територията на Филипопол. Пример за това се съдържа в надписа от Cillae⁸¹ за един [σκυτεύς] (кожар или обушар), който, ако се съди по името му, бил чист тракиец.

Освен професионалните сдружения [τέχνη], във Филипопол е имало и други такива [κοινά], като например един [κοινὸν κυνηγῶν]⁸² – очевидно дружество на ловците, един [κοινὸν Ἑλλήνων]⁸³, където допълването предложено от Mordtmann не е съвсем сигурно.

Освен това във Филипопол е имало младежки или по-точно ефебски сдружения, респ. организационна форма за “boys within the age enter for certain prizes at the games” (Liddel-Scott, s. v. [ἀγένειος]). Във Филипопол именно се е състояло според един надпис (състезание по панкратион [πανκράτιον ἀγείων]⁸⁴; докато според друг надпис, който е отчупен, (вероятно е било проведено състезание Кендрисея [ἀγείων Κενδρείσεια])⁸⁵. Съдържанието на приведения надпис, който представлява посвещение от страна на Публий Елий Диоскурид⁸⁶, показва, че в гимназиона на Филипопол имало и един [ξυστός], т.е. покритя колонада, начело на която стоял [ξυστάρχης], чиято длъжност била пожизнена.

Надписите от императорската епоха от Пловдив съдържат информация не само за икономиката, но и духовната култура в града. Тъй в един надпис, издаден от сдружение се споменава един [γραμματικός]⁸⁷.

За интелектуалния живот в града свидетелстват и няколко надгробни надписа, събрани сега в IGB III, 1, 1961⁸⁸.

7. Религия

За религиозния живот във Филипопол през елинистическата епоха липсват почти напълно както писмени, така и монументални (археологически и нумизматически) паметници, които да произхождат от самия град и от неговата околност. В някои случаи обаче, струва ми се е възможно въз основа на епиграфски и нумизматически свидетелства от императорската епоха да се правят изводи и за условията през елинистическата епоха.

Известно е, че Аполон бил твърде високо тачен от траките. Със своята същност [той] бил синкретизиран твърде отрано със сродни нему тракийски божества. Този процес започнал на Егейския бряг на Тракия. При това Аполон получил и (епитета на местно,) тракийско божество. [Така например] градът Абдера имал свое главно божество Аполон Дераинос. Неговият епитет бил изведен от името на тракийското племе дерони, което живеело в околностите на Абдера и преди идването на гръцките колонисти на мястото на по-късната Абдера имало светилище на своето племенно божество⁸⁹.

Подобни процеси, разбира се, днес [са] трудно доловими се развили [и във Филипопол] в областта на религиозния синкретизъм. [Те] изглежда, че [са се осъществили с] няколко столетия по-късно, отколкото на егейския бряг на Тракия. Във всеки случай през римската императорска епоха заварваме Аполон Кендрисос като главно божество във Филипопол⁹⁰. Епитетът [Κενδρισός] е сигурно тракийски и следва може би да се изведе от името на тракийското племе⁹¹ – κενθος. По името на Аполон Кендрисос са наречени провежданите във Филипопол състезателни игри [Κενδρείσεια Πύθια]. [Κενδρισεΐς] се именувала и една от градските фили във Филипопол.

Не по-малко характерен за религиозния синкретизъм във Филипопол и на неговата територия е култът на Асклепий Зимдренос, респ. Зимидренус⁹².

Що се отнася до ранното християнство във Филипопол, нека и тук да укажем на онова, което е казано по този въпрос в нашата

статия в RE. Освен това бих желал тук да посоча една раннохристиянска, пропусната, надгробна епиграма, намерена на територията на Филипопол в село Болярци⁹³.

[Съкращения]

ГПНМ	Годишник на Пловдивския народен музей. Пловдив
ГПНБ	Годишник на Пловдивската Народна библиотека. Пловдив, 1927 (=Сборник Б. Дякович, С., 1927, ГПНБ за 1925). София
ИАИ	Известия на Археологическия институт. София, 1950 (= Сборник Г. Ил. Кацаров, I)
ИИД	Известия на Историческото дружество. София
AB	Archäologische Beiblatt. Wien
АНPh	Acta antiqua Philippopolitana. Studia historica. Sofia
Amus-Plovdiv	Acta museum Plovdiv. Plovdiv
ANRW	Aufstieg und Niedergang der römischen Welt. Berlin –NewYork
BSHBulg	Izvestija na Bălgarskoto istoričesko družestvo = Bulletin de la société historique bulgare. Sofia, 1905–1945
FHG	Fragmenta Historicorum Graecorum. Ed. C.Müller. Paris, 1841–1870.
IGB	Inscriptiones graecae in Bulgaria repertae. Vol. III, 1. Serdicae, 1961
ILS	Dessau, H. Inscriptiones Latinae selectae, 1–5. Berolini, 1892–1916
Der kleine Paul	Der kleine Pauly Lexikon der Antike. Bd. I–III (1964–1969), Stuttgart. Bd. IV–V (1972–1975), München
RE	Pauly-Wissowa-Kroll Real-Encyclopädie der klassischen Altertums-wissenschaft. Stuttgart
Sylog. ³	Dittenberger, W. Sylloge inscriptionum Graecarum. Ed. 3. Vol. 1–4. Lipsiae, 1915–1924
RIRom	Revistă Istorică Română.
Pulpudeva	Pulpudeva. Semaines philippopolitaines de l'histoire et de la culture Thrace. 1. Plovdiv, 4–19 octobre 1974. Sofia

БЕЛЕЖКИ

* Публикуваме вероятно последната статия на български език, написана от професор Христо М. Данов, посветена на ранната история на гр. Пловдив. Текстът ни бе предоставен от проф. Златозара Гочева. Авторът на статията е подготвил материала за някое от поредните издания на Института по тракология при БАН (дн. “Център по Тракология “Професор Александър Фол”). Вероятно поради напредналата възраст на автора и други причини написаното внушава разбирането за незавършеност на подготвяния за печат текст. Това се чувства особено силно във финалната част, посветена на религиозния живот във Филипопол. В действителност обаче обширните пояснителни бележки и позовавания на изследвания – автори и на други изследователи, позволяват в известна степен да бъдат възстановени в логическа последователност неговите идеи. Впрочем чрез тях за пореден път можем да се убедим във високата ерудираност на професор Христо Данов.

Редакционната намеса при подготовката за печат на така предоставения текст е минимална. Основно тя е с насоченост за корекции от пунктуално естество; изчистване на някои повторения; подредба нумерацията на бележките; библиографското оформление; технически пропуски и т.н. Неизбежните допълнения са минимални и са поставени в квадратни скоби. Където беше възможно бе направен е опит да бъдат допълнени неизписаните термини и епитети на латински и старогръцки език означени в предоставения ни текст със символичните “????”. Няма съмнение, че подобна намеса е твърде отговорна и дръзка, но донякъде може да бъде оправдана със позоваванията на цитираните литературните източници при написването на статията. При окончателното оформление на редактирания текст взехме предвид и вече публикуваната студия от Хр. Данов: *Danov, Chr. Philippopolis, Serdica, Odessos. Zur Geschichte und Kultur der bedeutendsten Städte Thrakiens von der Alexander d. Gr. bis Justinian.* – In: *ANRW, II, 7, 1. Berlin-New York, 1979.* Редактор: Ив. Тодоров.

¹ **Danov, [Chr.]**. Philippopolis. – RE, XIX, [1938, 2244–2263].

² **Anna Comn.** Alex. II, p. 256 23 сл.

³ **[Djambov, Chr., Mathéev]**. Observation archéologique sur l’ensemble du forum de Philippopolis. – In : Pulpudeva, 1, 1976, p. 135. Когато през 1938 г. аз пишех статията за RE, тази част от античния град беше още почти непозната. Затова и градската част на Филипопол, разположена южно от [хотел] “Тримонциум”, в статията ми в RE е само набелязана. Според [Д. Цончев]: **Cončev, D.** Contribution a l’histoire stadi antique de Philippopolis. S., 1947, 45 p. 52 ill. Разкопките на

споменатия новосъздаден представителен площад в Пловдив извадиха като един от главните изследователски резултати на бял свят форума на Филиппопол от римско време.

⁴ **Wilcken, U.** Alexander der Große. Leipzig, 1931, [S.]60.

⁵ Polyb. XXIII, 8; [T.] Liv. XXXIX, 53, 10.

⁶ **Danov, Chr.** Eine neue Inschrift aus Apollonia Pontica. – AB, 30, 1937, S. 91; 93.

⁷ **Danov, Chr.** [7. Großaufstände der Bessen in Thrakien]. – In: ANRW, II, 7, 1, 127–129.

⁸ **Kalinka, E.** Antike Denkmäler in Bulgarien. Wien, 1906, S. 29; Срв.: Mihailov, G. IGB, III, 1, 1961. № 878.

⁹ **Filov, B.** Die Erneuerung der Plovdiver (Philippopler) Festungs-mauer zur Zeit M. Aurels. – BSHBulg, 4, 1915, S. 9. [= **Филов, Б.** Възобновяването на Пловдивската крепост във времето на Марк Аврелий [Рез.: Die Herstellung der Festung von Philippopol in der Zeit Mark-Aurels]. – ИИД, 4, 1915, 9–15].

¹⁰ **Lambrino, Sc.** Valerius Bradua un nouveau gouverneur de la Mesia inferieure. – RIRom, 5, 1935/1936, p. 328

¹¹ **Iord. Get.** 101.

¹² **Iord. Get.** 101; Syncel. p. 705, Bonn.

¹³ **Dexippos, FHGr,** 100, frg. 26–27 (Bd. II–A, p. 468); Iord. Get. 102.

¹⁴ **Danov, Chr.** Oescus. – RE, XVII, 2, 1937, 2033–2038.

¹⁵ **Iord. Get.** 103.

¹⁶ **Amm. Marc.** XXXI, 5, 17; Zosim. I, 24; Syncel. p. 705, Bonn.

¹⁷ **Zosim. I,** 23; Iord. Get. 103; Syncel. p. 705, Bonn; Zonar. 12, 20; Avr. Vict. Caes. 29, 2; Cedren. I, 453.

¹⁸ **Anon. Vales.** 5, 171; **Seeck, O.** Geschichte der Untergangs der antiken Welt. I, 4. Stuttgart, 1921. Nachdr., Darmstadt, 1966, S. 507. Авторът предполага, че зад името Мардиензис се крие тракийската форма на името Иарбиензис. Същото, макар и колебливо, приема В. Велков: Градът в Тракия и Дакия през късната античност (IV–VI в.): Проучвания и материали. С., 1958, с. 30. В изданието на английски език (**Velkov, V.** Cities in Thrace and Dacia in Late Antiquity. /Studies and Materials/. Amsterdam. A. M. Hakkert, 1977, 1 k.) на същия труд, в бел. 67 В. Велков приема четенето: Aediensis, което се възприема и в: **Velkov, V.** Excerpta Valensiana. Rec. J. Moreau. Lipsiae, 1968: 5, 17.

¹⁹ **Danov, Chr.** Op. cit., 1938, S. 2251.

²⁰ **Hefele, C. J.** Consiliengeschichte. I, 2. Freiburg, 1873, S. 539.

²¹ **Amm. Marc.** XXII, 7, 7.

²² **Amm. Marc.** XXVI, 4, 5; 6, 11.

²³ **Amm. Marc.** XXVI, 5; Zos. IV, 5 ff.; Themist. Orat. VII.

²⁴ **Amm. Marc.** XXVI, 6, 1–2.

²⁵ Един такъв офицер бил например военният трибун Руметалка (*Amm. Marc.* XXVI, 8, 1 – т.е. *Rhoimetalkes*), който се присъединил към Прокопий, станал интендант на неговия дворец и отбранявал успешно Калхедон срещу обсаждащите го войски на [император] Валент [364–378 г.]. След като успял да пробие обсадният пръстен, чрез една смела вилазка, Руметалка могъл да придобие по-голямата част от Витиния за Прокопий.

²⁶ **Amm. Marc.** XXVI, 10, 1–3.

²⁷ **Amm. Marc.** XXVI, 1, 4, 3, 10 ff.

²⁸ **Amm. Marc.** XXVI, 5, 11; 7, 11–12.

²⁹ **Amm. Marc.** XXVI, 10, 4.

³⁰ **Amm. Marc.** XXVI, 10, 4–6.

³¹ **Bury, B.** *A History of the Later Roman Empire (395– 800 A. D.)*. I, 3. London, 1923, p. 273 f.; **Stein, E.** *Geschichte des Spätromischen Reiches (284–486 Jhd.)*. [Bd.] I, 2. Wien, 1928, S. 436; **Betz, A.** *Thrake*. – RE, VI–A 1. [Stuttgart], 1936, S. 469; **Velkov, V.** *Op. cit.* 1958.

³² Аспар именно успял да разбие напълно нахлудата през 468 г. хунска орда на Денгизих. За това вж.: *Mar. Com. ad a. 469*. За Аспар вж.: **Lippold, A.** *Ardabur*. – In: *Der kleine Pauly*, Bd. I, 1964, S. 521; **Stein, E.** *Op. cit.*, 1928, S. 283 ff.

³³ **Niese, B.** – *Hohl, E. Grundriß der römischen Geschichte nebst Quellenkunde*. 5. München, 1923, S. 425, [Anm.]3. Превратната кариера на Теодорих е описана у: *Iord. Get.* 268 ff.

³⁴ **Schmidt, S. L.** *Geschichte der deutschen Stämme*. S. 278.

³⁵ **Malch**, frg. 2 (=FHG, IV, p. 113).

³⁶ За тълкуването на тази единствена по рода си находка вж: **Danov, Chr.** *Eine neue Inschrift aus Apollonia Pontica*. – AB, 30, 1937, 88–94; сравни за тази находка и: **Велков, В.** – Цит. загл., 1958, с. 43 и пос. лит. в бел. 1–4.

³⁷ **Prok.** *Bell. Goth.* IV, 21, 21.

³⁸ **Prok.** *De aedif.* IV, 8, 2–11; и особено: 11–18 ff.

³⁹ **Theophyl. Sim.** II, 16, 12; 17, 1; 17, 2; 17, 4. По-старата литература за тези събития вж: **Danov, Chr.** – *Op. cit.*, 1938, S. 2253.

⁴⁰ **Danov, Chr.** *Op. cit.*, 1937, 88–94.

⁴¹ **Mihailov, G.** *IGB*, III, 1, 1961, №№ 902, 903, 1445.

⁴² **Mihailov, G.** *IGB*, III, 1, 1961, № 1023.

⁴³ **Mihailov, G.** *IGB*, III, 1, 1961, №№ 894, 1036.

⁴⁴ **Mihailov, G.** *IGB*, III, 1, 1961, № 914.

⁴⁵ **Mihailov, G.** *IGB*, III, 1, 1961, №№ 1473, 888.

⁴⁶ **Mihailov, G.** *IGB*, III, 1, 1961, № 888.

- ⁴⁷ **Mihailov, G.** IGB, III, 1, 1961, №№ 913, 994, 995, 1000, 1001, 1007.
- ⁴⁸ **Mihailov, G.** IGB, III, 1, 1961, № 1023.
- ⁴⁹ **Mihailov, G.** IGB, III, 1, 1961, №№ 993, 994-b, 995, 1001, 1007.
- ⁵⁰ **Mihailov, G.** IGB, III, 1, 1961, № 885.
- ⁵¹ **Hanslik, R.** Caracalla. – In: Der kleine Pauly. Bd. I. Stuttgart, 1964, 1049–1051.
- ⁵² **Danov, Chr.** Op. cit., 1938, S. 2254 ff.; още в: **Gerov, B.** Fonction et titre honorifiques du tricarque. – *AmusA-Plovdiv* /?/, 1, 1948, p. 27 [= Почетната длъжност и титла тракарх. – ГПлНМ, I, 1948, 27–34].
- ⁵³ **CIL, VI, № 1450** се споменава неговият тогавашен командир (legatus) L. Marius Maximus dux exerciti (sic) Mysici apud (sic) Byzantium. За тези събития вж.: **Besier, M.** L'empire romain de l'avenement des Severe au Cincile de Nicee. Histoire generale I, 3, 4, 1. Paris, 1937, p. 18; [**Hasebroek, J.** Untersuchungen zur Geschichte des Kaisers Septimius Severus. Heidelberg, 1921 (Die Indices, s. v. "Thrakien".)]; срв. също и: **Mihailov, G.** Septimius Severus in Moesia Inferior and Thrace. – АНPh, 1963, 113–126.
- ⁵⁴ [**Strack, M. L.** Die antiken Münzen von Thrakien. Berlin, 1912, № 419–493]; Нумизматическата документация за това вж. у: **Мушмов, Н.** Античните монети на Пловдив. – ГПНБ, 1927 (= Сб. Б. Дякович, 1925), 182–287. За второто посещение на Север във Филипопол, при което той се придружава от цялото си семейство, вж.: **Besier, M.** Op. cit., p. 24.
- ⁵⁵ **Herodian, III, 10, 1.**
- ⁵⁶ **Mihailov, G.** IGB, III, 1, 1961, № 1074; срв.: II: №№ 882, 1491, 906, 909, 910.
- ⁵⁷ За надписа от Пизос вж.: Dittenberger, W. Syllog.³ № 880. Към това вж.: **Wilhelm, Ad.** Zu der Gründungsurkunde des Emporions Pizos. – ИАИ, XVI, 1950, 41–46. Срв. също: **Mihailov, G.** IGB, III, 2, 1964, № 1960, където на с. 104 привежда литературата от 1950 г. насам.
- ⁵⁸ Като [νεωκόρος] градът Филипопол се явява върху монети от времето на Елагабал. Свидетелствата за това вж. у: **Danov, Chr.** Op. cit., 1938, S. 2253; вж. обаче също: **Мушмов, Н.** Античните монети на Балканския полуостров и монетите на българските царе. С., 1912, с. 293; 304.
- ⁵⁹ **Dessau, H.** – ILS, № 2094.
- ⁶⁰ **Danov, Chr.** Op. cit., 1938, S. 2254 ff.
- ⁶¹ За елинистическата стена на града вж.: **Danov, Chr.** Op. cit., 1938, S. 2260, където е цитирана и другата литература. Други възгледи за градската стена на Филипопол в римско време вж.: **Botušarova, L.** Notes sur la topographie de la ville de Philippopolis à l'époque romaine. – ААPh, 1963, 105–109.

⁶² **Колев, К.** Монетите като извори за историята на Пловдив. Археологически изследвания към историята на Пловдив и Пловдивски окръг. Пловдив, 1966, с. 56 сл. и особено с. 59.

⁶³ **Колев, К.** – Цит. загл., 1966, с. 61.

⁶⁴ **Danov, Chr.** Op. cit., 1938, S. 2260.

⁶⁵ **Botušarova, L., Kolarova, V.** Le tombeau a coupole des environs de Plovdiv. – *Studia in memoriam K. Škorpil*. Sofia, 1961, 279–297.

⁶⁶ **Tsončev, D.** La necropole thraco-romaine dans l'extrémité sud-est de Philippopolis. – *Amus–Plovdiv*, 4, 1960, 121–147.

⁶⁷ **Filov, V.** Der Maskenhelm in Museum der Nationalbibliothek-Plovdiv. Sofia, 1925, S. 1 ff.

⁶⁸ **Kazarov, G.** Thrake. Religion. – RE, VI-A, 1, Stuttgart, 1936, S. 493.

⁶⁹ **Колев, К.** Цит. загл., 1966, 60–79.

⁷⁰ Вж. за това: **Цончев, Д.** Принос към античната история на Филипопол (с рез. фр. ез.). С., 1938, 77–94; с. 153.

⁷¹ **Джамбов, Хр.** Нови данни за канализацията на Пловдив в античността и през средновековието. – ГПЛНМ, 6, 1968, 65–82.

⁷² **Стамов, Ст., Коларова, В., Богушарова, Л.** Пътеводител на Пловдив и неговите паметници на културата. Пловдив, 1960, 16–17.

⁷³ В основите на дн. осн. училище “Йоаким Груев”; **Стамов, Ст., Коларова, В., Богушарова, Л.** Цит. загл., 1960, 16–17.

⁷⁴ **Danov, Chr.** Op. cit., 1938, S. 2258 с цит. лит.

⁷⁵ **Danov, Chr.** Op. cit., 1938, S. 2256, а сега и показалците у: **Mihailov, G.** IGB, III, 1, 1961 за Филипопол и неговата територия; с. 267 и сл., където приведените мъжки и женски имена са без изключение тракийски и туктаме от малоазийски произход.

⁷⁶ Вж. напр. показалците у: **Mihailov, G.** IGB, III, 1, 1961 на приведеното място; освен това големият надпис, намерен на Есквилинския хълм: Dessau, H. – ILS, № 2094 от 227 г.

⁷⁷ **Mihailov, G.** IGB, III, 1, 1961, № 908.

⁷⁸ **Mihailov, G.** IGB, III, 1, 1961, № 916.

[** Liddell and Scott's Greek-English Lexicon, 1940 (The Little Liddell; The Middle Liddell; The Big Liddell, Oxford University Press].

⁷⁹ **Mihailov, G.** IGB, III, 1, 1961, № 917.

⁸⁰ **Mihailov, G.** IGB, III, 1, 1961, № 991.

⁸¹ **Danov, Chr.** Cillae. – *Der kleine Pauly*, op. cit., Bd. I, S. 1187; също и: **Danov, Chr.** Cillae. – RE, Suppl. Bd. 10, 1965, 128–131.

⁸² **Mihailov, G.** IGB, III, 1, 1961, № 894.

⁸³ **Mihailov, G.** IGB, III, 1, 1961, № 912.

- ⁸⁴ **Mihailov, G.** IGB, III, 1, 1961, №№ 892.
- ⁸⁵ **Mihailov, G.** IGB, III, 1, 1961, №№ 893.
- ⁸⁶ **Mihailov, G.** IGB, III, 1, 1961, № 893.
- ⁸⁷ **Mihailov, G.** IGB, III, 1, 1961, № 1021.
- ⁸⁸ **Mihailov, G.** IGB, III, 1, 1961, №№ 1019–1021 и особено 1022–1026.
- ⁸⁹ **Danov, Chr.** Op. cit., 1976, S. 26; S. 162; S. 348; както и в: **Danov, Chr.** Zu den politischen und kulturellen Beziehungen zwischen Thrakien und Hellenen in homerischer, klassischer und hellenistischer Zeit. – Pulpudeva, 1, 1976, 40–48.
- ⁹⁰ **Danov, Chr.** Op. cit., 1938, S. 2257.
- ⁹¹ **Detschew, D.** Die thrakischen Sprachreste. Wien, 1957, S. 239 – напр. имената на тракийските киндри при Detschew, D., S. 246.
- ⁹¹ **Kazarov, G.** Thrake. Religion. Op. cit., 1936, S. 495–500. За епитета Zymdrenos и неговите многобройни варианти вж. индексите у: **Mihailov, G.** IGB, III, 1, 1961.
- ⁹² **Danov, Chr.** Op. cit., 1938, S. 2259.
- ⁹³ **Mihailov, G.** IGB, III, 1, 1961, № 1448.